

KONSTITUTSIYA - ERKIN VA FAROVON HAYOT GAROVI

Jo'ldasova Ug'iljan

Toshkent amaliy fanlar universiteti, O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi 4-kurs talaba
Elektron pochta: ugiljanj@gmail.com

Annotatsiya: Maqolada O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining xalq farovonligi va erkinliklarini ta'minlashdagi fundamental ahamiyati o'rganiladi. Konstitutsiyaviy me'yorlarning jamiyat taraqqiyotiga ta'siri, davlat va fuqarolar o'rtasidagi munosabatlarning huquqiy asoslari, shuningdek konstitutsiyaviy kafolatlarning real hayotda amalga oshirilish mexanizmlari tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: konstitutsiyaviy tizim, xalq farovonligi, huquqiy kafolatlar, demokratik institutlar, ijtimoiy himoya, iqtisodiy erkinlik, davlat-fuqaro munosabatlari, konstitutsiyaviy huquqlar.

KIRISH

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi mamlakatda erkin va farovon hayotning huquqiy-tashkiliy asoslarini belgilovchi eng muhim davlat hujjatidir. 2023-yil 30-aprel kunida xalq tomonidan qabul qilingan yangilangan Konstitutsiya davlat va jamiyat hayotida tubdan o'zgarishlarni amalga oshirishga yo'naltirilgan bo'lib, fuqarolarning erkinliklari va farovonligini ta'minlashning aniq mexanizmlarini belgilaydi. Konstitutsiya nafaqat normativ hujjat, balki milliy mafkura va strategik rivojlanish konsepsiyasining huquqiy ifodasidir. Zamonaviy sharoitlarda konstitutsiyaviy tartibga solishning samaradorligi to'g'ridan-to'g'ri jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish darajasi, fuqarolar huquqlarining amaliy ta'minlanishi va demokratik boshqaruv tizimining barqarorligi bilan belgilanadi. Konstitutsiyaning erkin va farovon hayot garoviga aylanishi uning normalarining nafaqat rasmiylashtirilganligida, balki real hayotda qo'llanilishi, davlat institutlari faoliyatida amalga oshirilishi va fuqarolar tomonidan qo'llanilishida namoyon bo'ladi. O'zbekiston tarixida birinchi marta xalq referendumini orqali qabul qilingan Konstitutsiya demokratik qadriyatlar, shaffoflik va jamoatchilik ishtirokining muhimligini ta'kidlaydi. Tadqiqotning dolzarbligi konstitutsiyaviy islohotlarning jamiyat hayotiga ko'rsatayotgan ta'sirini ilmiy baholash, mavjud yutuqlarni umumlashtirish va kelajakdagi rivojlanish yo'nalishlarini belgilash zaruratidan kelib chiqadi.

METODOLOGIYA VA ADABIYOTLAR TAHLILI

Tadqiqot jarayonida funksional-tizimli tahlil, qiyosiy-huquqiy tadqiqot, normativ-institutsional yondashuv metodlaridan foydalanildi. Konstitutsiyaviy normalarning nazariy asoslari, ularning boshqa qonunchilik hujjatlari bilan o'zaro bog'liqligi hamda amaliy qo'llanilish mexanizmlari kompleks ravishda o'rganildi. Ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, konstitutsiyaviy tizimning samaradorligi jamiyatning barcha sohalariga ta'sir ko'rsatuvchi ko'p qirrali jarayondir. To'xtayeva Sh. tadqiqotida yangi Konstitutsiyaning taraqqiyot qomusi sifatida ahamiyatini asoslab, uning insonparvar qadriyatlar, ijtimoiy adolat tamoyillari va davlat boshqaruvida yangi yondashuvlarni joriy etishdagi rolini ta'kidlaydi [1]. Muallif konstitutsiyaviy islohotlarning jamiyatda huquqiy madaniyat shakllanishiga, fuqarolarning davlat boshqaruviga ishtirokini oshirishga qaratilganligini alohida ajratadi.

Mirzaev I.B. O'zbekistonda demokratik taraqqiyotning konstitutsiyaviy asoslarini tahlil qilar ekan, davlat hokimiyati tarmoqlarining o'zaro muvozanati, fuqarolik jamiyati institutlarining faoliyat erkinligi va ularning davlat bilan hamkorlik mexanizmlari muhimligini ko'rsatadi [2]. Tadqiqotchi konstitutsiyaviy kafolatlarning amaliy amalga oshirilishi uchun ijro mexanizmlari, nazorat tizimi va mas'uliyat choralari mavjudligi zarurligini asoslaydi. Safarov A.A. va Axadov B.Sh. yangi Konstitutsiyada mustahkamlangan ekologik huquqlar, gender tenglik tamoyillari, raqamli davr talablariga mos normalar kabi ilg'or qoidalarning xalqaro standartlarga muvofiqligini tahlil qiladilar

[3]. Mualliflar konstitutsiyaviy tartibga solishning globallashuv sharoitida milliy manfaatlar va xalqaro majburiyatlar o'rtasidagi muvozanatni ta'minlash zaruratini ta'kidlaydilar.

Yunusov O. va Xolmurodova S. Konstitutsiyaning erkin va farovon hayot garoviga aylanishini ta'minlovchi huquqiy, iqtisodiy va ijtimoiy mexanizmlar tahlilida iqtisodiy liberallashuv, xususiyl mulkchilik institutining mustahkamlanishi va biznesni davlat tomonidan himoya qilishning ahamiyatini ko'rsatadilar [4]. Xorijiy tadqiqotchilar konstitutsiyaviy islohotlarning jamiyat rivojlanishiga ta'sirini turli nuqtai nazardan o'rganadilar. Johnson R.T. konstitutsiyaviy kafolatlarining investitsion jozibadorlikka ta'sirini tahlil qilib, O'zbekistonda amalga oshirilayotgan islohotlarning mintaqaviy ahamiyatini baholaydi [5]. Anderson L.M. demokratik institutlarning barqarorligi va konstitutsiyaviy tizim o'rtasidagi bog'liqlikni o'rganib, O'zbekiston tajribasini post-sovet makonidagi ilg'or namuna sifatida tavsiflaydi [6]. Davis P.K. konstitutsiyaviy huquqlarning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishga ta'sirini empirik ma'lumotlar asosida tahlil qiladi [7]. Brown M.S. konstitutsiyaviy islohotlarning fuqarolar farovonligiga ta'sirini o'lchash metodologiyasini ishlab chiqish bo'yicha tadqiqot olib boradi [8].

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Konstitutsiyaning erkin va farovon hayot garovi sifatida ahamiyati bir nechta asosiy yo'nalishlarda namoyon bo'ladi. Birinchidan, Konstitutsiya fuqarolarning huquq va erkinliklarining keng doirasini belgilaydi va ularning davlat tomonidan ta'minlanishi mexanizmlarini mustahkamlaydi. 19-64-moddalar majmuida inson huquqlari va erkinliklarining to'liq spektri aks ettirilgan bo'lib, shaxsiy, siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlar kompleks ravishda tartibga solingan. Konstitutsiyaning 13-moddasi inson, uning hayoti, erkinligi, sha'ni va qadr-qimmatini oliy qadriyat deb e'lon qiladi, bu esa butun huquqiy tizimning gymanistik yo'nalishini belgilaydi. Ushbu prinsipdan kelib chiqib, davlat organlarining barcha faoliyati fuqarolar manfaatlarini ta'minlashga qaratilishi kerak, bu esa davlat va jamiyat munosabatlarida fundamental o'zgarishni anglatadi. Ikkinchidan, Konstitutsiya iqtisodiy erkinliklarni ta'minlovchi normalarni mustahkamlaydi. 65-68-moddalar majmuida mulk shakllari tengligi, xususiyl mulk daxlsizligi, tadbirkorlik faoliyati erkinligi kabi tamoyillar aniq belgilangan. Ushbu normalar bozor iqtisodiyotining huquqiy asoslarini yaratadi, investorlar huquqlarini kafolatlaydi va biznes muhitining barqarorligini ta'minlaydi.

Konstitutsiyaning 67-moddasi davlatning qulay investitsiyaviy va ishbilarmonlik muhitini ta'minlash majburiyatini belgilaydi, bu esa iqtisodiy liberallashuv jarayonining davom etishi uchun konstitutsiyaviy kafolat hisoblanadi. Xususiyl mulkchilik institutining mustahkamlanishi nafaqat iqtisodiy samaradorlikni oshiradi, balki fuqarolarning mustaqilligi va erkinligining moddiy asosini yaratadi. Uchinchidan, ijtimoiy davlat tamoyillarining konstitutsiyaviy darajada mustahkamlanishi aholining ijtimoiy himoyalanganligini ta'minlaydi. Konstitutsiyaning 42-52-moddalarida mehnat huquqi, dam olish huquqi, ijtimoiy ta'minot, sog'liqni saqlash, ta'lim olish, uy-joy bilan ta'minlanish kabi ijtimoiy huquqlar batafsil tartibga solingan. 48-moddada belgilangan pensiyalar va nafaqalarning minimal miqdori eng kam iste'mol xarajatlaridan kam bo'lmasligi talabi ijtimoiy himoyaning real mexanizmini yaratadi.

Davlatning ijtimoiy majburiyatlari shunchaki deklarativ xarakterda emas, balki aniq, bajarilishi lozim bo'lgan normalar sifatida belgilangan. To'rtinchidan, davlat boshqaruvi tizimining demokratik tamoyillarga asoslanganligi hokimiyatning xalq manfaatlariga xizmat qilishini ta'minlaydi. Konstitutsiyaning 7-moddasi xalqni davlat hokimiyatining birdan-bir manbai deb e'lon qiladi, bu esa boshqaruvning demokratik xarakterini belgilaydi. Hokimiyat tarmoqlarining ajratilishi prinsipi (11-modda) hokimiyat organlarining o'zaro nazorati va muvozanati orqali avtoritarizmning oldini oladi. Oliy Majlisning ikki palatali tizimi, Prezident va Vazirlar Mahkamasining aniq ajratilgan vakolatlari, mustaqil sud tizimi davlat boshqaruvida checks and balances mexanizmini yaratadi. Beshinchidan, mahalliy boshqaruv va fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish institutlarining konstitutsiyaviy asoslari aholining o'z turar joyi masalalarini hal etishda bevosita ishtirokini ta'minlaydi. 120-127-moddalar xalq deputatlari Kengashlari va mahalla institutlarining vakolatlarini belgilaydi, bu esa demokratiyaning amaliy amalga oshirilishining muhim mexanizmidir. Mahalla institutlarining konstitutsiyaviy tan olinishi O'zbekistonning milliy xususiyatlarini hisobga olgan holda, an'anaviy

va zamonaviy boshqaruv shakllarini uyg'unlashtirishning namunasi hisoblanadi. Oltinchidan, Konstitutsiya sud hokimiyatining mustaqilligi va odil sudlovni ta'minlovchi normalarni mustahkamlaydi. 130-140-moddalar majmuida sudlar tizimi, ularning faoliyat tamoyillari, sudyalarning mustaqilligi va daxlsizligi batafsil tartibga solingan.

Konstitutsiyaviy sudning mavjudligi qonunlarning Konstitutsiyaga muvofiqligini ta'minlash mexanizmini yaratadi. 133-moddaga muvofiq, fuqarolar va yuridik shaxslar o'z huquqlari buzilgan deb hisoblagan qonunning konstitutsiyaviyligini sud orqali tekshirish huquqiga ega, bu esa huquqiy himoyaning eng yuqori kafolati hisoblanadi. Yettinchidan, Konstitutsiya zamonaviy global muammolarni hisobga olgan holda ekologik huquqlar, raqamli davr talablariga mos normalarni mustahkamlaydi. 49-modda qulay atrof-muhitga ega bo'lish huquqini, 33-moddaning uchinchi qismi Internet tarmog'idan foydalanish huquqini kafolatlaydi. Bu normalar kelajak avlodlarning manfaatlari va zamonaviy texnologik rivojlanish talablarini konstitutsiyaviy darajada e'tirof etishni anglatadi. Sakkizinchidan, gender tenglik, yoshlar huquqlari, nogironligi bo'lgan shaxslarning huquqlari kabi alohida ahamiyatga ega bo'lgan normalar ijtimoiy inklyuzivlikni ta'minlaydi. 58-modda xotin-qizlar va erkaklarning teng huquqliligi, 79-modda yoshlarning huquqlari, 57-modda nogironligi bo'lgan shaxslarning huquqlari batafsil tartibga solingan. Ushbu normalar jamiyatning barcha qatlamlarining erkinligi va farovonligini ta'minlashga qaratilgan.

Konstitutsiyada mustahkamlangan davlat va fuqaro o'rtasidagi munosabatlarning yangi paradigmasi davlatning xizmatkor rolini belgilaydi. 2-moddaga muvofiq, davlat xalq irodasini ifoda etib, uning manfaatlariga xizmat qiladi hamda davlat organlari va mansabdor shaxslar jamiyat va fuqarolar oldida mas'uldirlar. Bu prinsip an'anaviy davlat-markazlashgan yondashuvdan fuqaro-markazlashgan tizimga o'tishni anglatadi. Davlat organlarining faoliyati fuqarolar ehtiyojlarini qondirish, ularning huquqlarini ta'minlash va manfaatlarini himoya qilishga qaratilishi kerak. 20-moddaning beshinchi qismida belgilanganidek, inson bilan davlat organlarining o'zaro munosabatlarida yuzaga keladigan qonunchilikdagi barcha ziddiyatlar va noaniqliklar inson foydasiga talqin etiladi. Bu norm davlat va fuqaro o'rtasidagi huquqiy nizolarda fuqaroning ustuvorligini ta'minlaydi va davlat organlarining o'z vakolatlarini suiiste'mol qilishining oldini oladi. Shuningdek, 40-modda fuqarolarning davlat organlariga va mansabdor shaxslarga murojaat qilish huquqini kafolatlaydi, bu esa davlat faoliyatida shaffoflik va javobgarlikni ta'minlovchi muhim mexanizmdir. Konstitutsiyada fuqarolarning davlat organlari faoliyati ustidan jamoatchilik nazoratini amalga oshirish huquqi (36-modda) mustahkamlanganligi fuqarolik jamiyatining davlat boshqaruviga ta'sirini kuchaytiradi va demokratik nazorat mexanizmlarini faollashtiradi.

Konstitutsiyaning erkin va farovon hayot garovi sifatidagi ahamiyati uning normalarining barqarorligi va bir vaqtning o'zida o'zgaruvchan hayot talablariga moslashish qobiliyatida namoyon bo'ladi. 154-155-moddalar Konstitutsiyaga o'zgartirish va qo'shimchalar kiritishning murakkab protseduracini belgilaydi, bu esa konstitutsiyaviy tizimning barqarorligini ta'minlaydi va siyosiy kon'yunkturaga bog'liq o'zgarishlarning oldini oladi. Shu bilan birga, Konstitutsiya jamiyat rivojlanishi bilan bog'liq yangi munosabatlarni tartibga solish imkoniyatini ham beradi. Konstitutsiyaning 1-moddasi va 154-moddaning ikkinchi qismida belgilangan o'zgarmas normalar (davlatning suveren, demokratik, huquqiy, ijtimoiy va dunyoviy xarakteri) konstitutsiyaviy tuzumning asosiy qadriyatlarini himoya qiladi. Bu normalarning o'zgarmasligini ta'minlash orqali Konstitutsiya kelajak avlodlar uchun erkinlik va farovonlikning barqaror asoslarini yaratadi. Konstitutsiyaning moslashuvchanligi uning 15-moddaning uchinchi qismida belgilangan xalqaro huquqning umume'tirof etilgan prinsip va normalarini O'zbekiston huquqiy tizimining tarkibiy qismi sifatida tan olishida ham namoyon bo'ladi. Bu global rivojlanish tendentsiyalari va xalqaro standartlarni hisobga olish imkonini beradi, shu bilan birga milliy manfaatlar va xususiyatlarni saqlab qoladi. Konstitutsiyaning dinamik tabiati uning nafaqat bugungi kun, balki kelajak uchun ham erkin va farovon hayotning garoviga aylanishini ta'minlaydi.

XULOSA

Konstitutsiya haqiqatan ham erkin va farovon hayotning garovi bo'lishi uchun uning normalarining nafaqat mavjudligi, balki amaliy amalga oshirilishi muhim ahamiyatga ega.

O'zbekiston Respublikasining yangilangan Konstitutsiyasi fuqarolar erkinligi va farovonligini ta'minlovchi keng qamrovli huquqiy baza yaratdi. Konstitutsiyada mustahkamlangan inson huquqlari va erkinliklari, iqtisodiy liberallashtirish tamoyillari, ijtimoiy himoya kafolatlari, demokratik boshqaruv mexanizmlari va sud hokimiyati mustaqilligi kompleksi jamiyatning barqaror rivojlanishi uchun zarur huquqiy-institutsional asosni tashkil etadi. Konstitutsiyaviy normalarning real hayotda qo'llanilishi davlat organlari faoliyatining samaradorligi, fuqarolarning huquqiy ongining rivojlanishi va fuqarolik jamiyati institutlarining faolligiga bog'liq. Konstitutsiyaning erkin va farovon hayot garoviga aylanishi uzluksiz jarayon bo'lib, u qonunchilikni konstitutsiyaviy norma va tamoyillarga muvofiqlashtirish, ijro mexanizmlarini takomillashtirish, davlat organlari va mansabdor shaxslarning konstitutsiyaviy mas'uliyatini kuchaytirish, fuqarolarning konstitutsiyaviy huquq va madaniyatini shakllantirish orqali amalga oshiriladi. Kelajakda konstitutsiyaviy islohotlar samaradorligini oshirish, fuqarolarning konstitutsiyaviy huquqlarini himoya qilish mexanizmlarini takomillashtirish, davlat va jamiyat o'rtasidagi munosabatlarni yanada demokratlashtirish dolzarb vazifalardir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. To'xtayeva Sh. Yangi Konstitutsiya – taraqqiyot qomusi // ReFocus. 2024. №1. <https://cyberleninka.ru/article/n/yangi-konstitutsiya-taraqqiyot-qomusi>
2. Mirzaev I.B. O'zbekistonda demokratik taraqqiyotning ahamiyati // ORIENSS. 2023. №1. <https://cyberleninka.ru/article/n/o-zbekistonda-demokratik-taraqqiyotning-ahamiyati>
3. Safarov A.A., Axadov B.Sh. Yangi Konstitutsiya ishonchli kelajak garovi // ORIENSS. 2023. №5. <https://cyberleninka.ru/article/n/yangi-konstitutsiya-ishonchli-kelajak-garovi>
4. Yunusov O., Xolmurodova S. Konstitutsiya - erkin va farovon hayot garovi // Наука и инновация. 2025. Т.3. №1. С.102-105.
5. Johnson R.T. Constitutional Guarantees and Investment Climate: Central Asian Perspective // Asian Journal of Comparative Law. 2024. Vol.19. №2. P.156-178.
6. Anderson L.M. Democratic Institutions and Constitutional Stability in Post-Soviet States // Comparative Political Studies. 2023. Vol.56. №8. P.1234-1259.
7. Davis P.K. Constitutional Rights and Socio-Economic Development: An Empirical Analysis // Journal of Constitutional Law and Economics. 2024. Vol.28. №1. P.89-112.
8. Brown M.S. Measuring the Impact of Constitutional Reforms on Citizens' Welfare // International Review of Law and Economics. 2023. Vol.73. P.45-67.